

УДК 378.147.091.32:001]:001.895

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-5\(224\)-27-33](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-5(224)-27-33)

МОЗГОВИЙ ВІКТОР ЛЕОНІДОВИЧ,

доктор педагогічних наук, професор, в. о. заступника директора з навчально-наукової роботи, Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

Viktor Mozgoviy,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acting Deputy Director for Educational and Scientific Work, V. O. Sukhomlynskyi Educational and Scientific Pedagogical Institute Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

E-mail: viktor.mozgoviy@nuos.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9060-8244>

НАУКОЄМНІСТЬ СУЧАСНОЇ ЛЕКЦІЇ: ВІД ТРАДИЦІЙ – ДО ІННОВАЦІЙ

А Порушено проблему наукоємності сучасної лекції у контексті вищої освіти. На основі ретроспективного аналізу розкрито процеси розвитку означеної навчальної форми та деталізовано факти присутності наукоємного матеріалу у її підготовці та репрезентації. Встановлено певні методичні та дидактичні підходи, які у період відповідного історичного розвитку вищої освіти впливали на наукоємний контент лекцій. Актуалізовано питання авторської інтерпретації, емоційного забарвлення та майстерності вибудови сучасної лекції на основі наукоємних знань. Характеризовано можливості використання штучного інтелекту у підборі та компонуванні наукових фактів для оформлення сучасної лекції у контексті вищої освіти. Окреслено перспективи використання наукоємності сучасної лекції у якості індикатора означеної форми навчання.

Ключові слова: наукоємність; сучасна лекція; викладач; вища освіта; знання; авторська інтерпретація

SCIENTIFICITY OF THE MODERN LECTURE: FROM TRADITIONS TO INNOVATIONS

С The article addresses the problem of defining the scientific content of a modern lecture in the context of higher education. Based on a retrospective analysis, it reveals the processes of development of this educational form and details the presence of scientific material in its preparation and delivery. Certain methodological and didactic approaches are identified that, during different stages of the historical development of higher education, influenced the scientific content of the lecture. The article emphasizes the importance of the lecturer's interpretation, the emotional dimension, and the mastery involved in constructing a modern lecture on the basis of scientific knowledge. The scientific content of a modern lecture is considered as an indicator of the specified form of education, with particular attention focused on the fact that the skill of interpreting scientific knowledge is of particular importance for ensuring its effectiveness. The assumption is made that the fact of the presence of scientific knowledge, research results in a certain specialty within the framework of lecture classes, which are not voiced and not interpreted by teachers/lecturers, cannot claim to be scientifically intensive, because they are only educational material, which without explanations, comments, and interpretations of the teacher may remain unnoticed by students. It is proven that scientifically intensive facts in the interpretation of the teacher have an emotional coloring and, within the framework of a lecture class, can encourage thinking to the level of scientific insight. The possibilities of using artificial intelligence in the construction and selection of scientific facts for the design of a modern lecture in the context of higher education are characterized. It is noted that the current state of higher education in Ukraine is determined by not very encouraging facts, namely: a long period of distance learning due to the spread of the COVID-19 pandemic, and the beginning of a full-scale war between Russia and Ukraine in 2022, which has significantly affected the educational process. However, the modern Ukrainian educational environment has learned to function in critical conditions of martial law, daily shelling, and the destruction of educational institutions, without losing its capacity for development.

Keywords: scientificity; modern lecture; teacher; higher education; knowledge; author's interpretation

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Сучасна система вищої освіти України знаходиться на шляху вдосконалення та запровадження інноваційних форм і методів навчання задля підготовки конкурентоздатних фахівців для запитів суспільства. Однак, які б інновації не пропонувалися, яка б інтерактивна взаємодія викладача та студентів не розроблялася, дещо в системі вищої освіти залишається традиційним. Означену традиційність пов'язуємо саме із такою формою навчання як лекція, про яку вже було відомо ще за доби Античності.

Пройшовши багатотисячолітні метаморфози, лекція, як форма навчання, зазнала численних змін і відповідних удосконалень. Однак й до сьогодні у навчальних планах із підготовки фахівців для будь-якої галузі можемо спостерігати наявність лекційних занять, а в навчальних програмах і силабусах детальний опис змістового наповнення означеної форми навчання. Не дивлячись на багатотисячолітню історію, незмінність назви, варто зазначити, що функціональність лекції, у сучасних умовах інформатизації освіти, починає втрачати свою значущість. Непоодинокими є тези в педагогічних колах щодо ролі викладача, як транслятора інформації, у межах лекційного

заняття, або просто розробника електронного варіанту лекції, з яким студент може самостійно ознайомитися. Проте лекція – це науковий твір, який у авторській інтерпретації викладача (лектора) повинен бути майстерно представлений студентам, слухачам, і загалом, будь-якій аудиторії, що зацікавлена ідеєю отримання певної інформації. Така позиція повинна зробити з лекції незабутнє емоційне спілкування лектора та студентів, стати підґрунтям знайомства із професійними знаннями, життєвими прикладами, і саме головне – науковими фактами. Саме наявність наукових фактів робить лекцію наукоємним, творчим продуктом, який здатен, дивувати, навіювати, спонукати майбутніх фахівців до подальшого особистісного саморозвитку, формувати професійні компетентності, налагоджувати наукові містки між теорією та практикою.

Відтак у межах запропонованого дослідження розглянемо наукоємність сучасної лекції, як певного індикатора означеної форми навчання на основі порівняння традиційних та інноваційних підходів щодо її реалізації у системі вищої освіти України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Звертаючись до аналізу попередніх досліджень визначеної теми, варто зазначити, що проблемі становлення та розвитку лекції, як провідної форми навчання у системі вищої освіти, присвячено достатню кількість наукових праць. Серед основних тем варто виділити такі, а саме: історія становлення та розвитку лекції, як форми навчання (В. Вернадський, В. Кремень, О. Лаврінченко та ін.); науково-методичні аспекти побудови сучасної лекції у закладі вищої освіти (С. Гончаренко, А. Кузьмінський, М. Фіцула та ін.); видова специфіка лекційних занять у системі вищої освіти (Г. Крохмальна, З. Курлянд, В. Лозова та ін.); психолого-педагогічні аспекти презентації сучасної лекції (С. Вітвицька, С. Сисоєва, Ю. Терещенко та ін.); майстерність лектора (Р. Гуревич, С. Іванова, Л. Мільто, М. Прищак та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Стрімкі процеси інформатизації суспільства, популяризація штучного інтелекту та його запровадження в освітню взаємодію суб'єктів навчання, орієнтованість на практичний (компетентнісний) аспект підготовки майбутніх фахівців для різних сфер суспільства – усе це має вплив на сучасну лекцію, як класичну форму навчання у закладі вищої освіти. У перспективі наявність різноманітних інноваційних інструментів повинно було б вивести вишівську лекцію на новий щабель свого змістового, методичного, а саме головне – наукового розвитку. Маємо констатувати, що наведені позиції не те, що суттєво впливають на процес підготовки і репрезентації сучасної лекції у форматі організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, а й взагалі нівелюють ті теоретичні, науково-методичні напрацювання, що робили із вишівської лекції дійсно науково-знаннєве дійство. Якщо до цих позицій додати ще й існуючі соціально-економічні та глобально-політичні виклики (2019 рік – світова пандемія COVID-19; 2022 – початок російської агресії проти України), що призвели до запровадження онлайн-навчання на всіх рівнях освіти, то маємо констатувати наявність такого собі алгоритмічно-стандартизованого

підходу щодо підготовки та проведення лекційних занять. Зрозуміло, що такий висновок не може стосуватися всіх науково-педагогічних працівників, але й означена тенденція має місце в системі вищої освіти України, а відтак цю проблему варто порушити та акцентувати на ній увагу. Перспективи відновлення лекції в контексті її привабливості, змістового урізноманітнення та оригінальності представлення пов'язуємо із актуалізацією питання наукоємності означеної форми навчання у системі вищої освіти України.

Мета статті передбачає вирішення низки науково-методичних завдань, які дозволять проаналізувати: традиційні та інноваційні підходи щодо підготовки та проведення лекційних занять, використовуючи вітчизняний досвід; дослідити та характеризувати наукові аспекти лекції, як основної форми навчання у ретроспективі її становлення та розвитку; обґрунтувати наукоємність сучасної лекції з позиції індикатора відповідної форми навчання у системі вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Визначивши певні завдання щодо дослідження проблеми наукоємності сучасної лекції, варто було б навести відповідні історичні факти щодо виникнення такої форми навчання. Так, в «Енциклопедії освіти» за редакцією В. Кременя щодо лекції, як однієї із провідних форм освітнього процесу й одночасно методу навчання та виховання у вищій школі, зазначається, що «зародилася у V–IV ст. до н. е. в античній Греції в академії Платона та ліцеї Арістотеля: лекція-бесіда була там основним методом викладання. З появою в світі перших університетів (XII–XIII ст.) лекція стала в них провідною формою» [3, с. 447]. Обґрунтовуючи теоретико-методичні засади майстерності лектора, С. Іванова наводить певну історичну довідку, у якій зазначає, що «лекція XIII століття – це читання з коментарями» [4, с. 7]. Надалі авторка наголошує на тому, що «якою примітивною не була ця перша форма лекції, але саме вона заклала основи академічного красномовства. Прийшовши на заміну феодализму буржуазний лад із його домінуючими ідеями гуманізму, свободи, рівності та демократії породив новий тип лектора – просвітителя, пропагандиста наукових знань» [там само, с. 7].

Саме ідеї просвітництва спричинили популяризацію наукової лекції та сприяли розвитку такої форми як публічні лекції. Популярність публічних лекцій за доби просвітництва була продиктована не лише особливостями організації навчання студентства в університетах, але й популярністю науково-обґрунтованих знань серед пересічних громадян. Публічні лекції для слухачів різновікових категорій, різного соціального стану, певних віросповідань, за відповідними особистісними уподобаннями читали науковці, літератори, інженери, філософи, митці, діячі релігійних громад практично до початку XX століття. Привабливим для нашого дослідження є той факт, що у контексті таких публічних лекцій мала місце певна наукоємність, а у деяких інтерпретаціях лекторів – вона навіть не поступалася наукоємності університетських лекцій. Підтвердженням цьому припущенню можуть слугувати «Бесіди о выработкѣ міросозерцанія» 1895 року видання, що підготовлені у контексті листів із самоосвіти для

молоді за авторством М. Карєєва. Цікавою є позиція автора щодо формування у тогочасної молоді розуміння балансу між природничими та гуманітарними знаннями особистості. Наукоємність запропонованих бесід, база практичного застосування певних знань передбачала формування в особистості розуміння значущості саме гуманітарних знань. Із цього приводу М. Карєєв зазначає, що «не буду приховувати, що моєю метою є висунення на перший план гуманітарної освіти, розуміючи під цією пропозицією і зацікавленість суспільними науками» [5, с. 4]. Автор, узагальнюючи висновки щодо доцільності означених публічних бесід, наголошує на тому, що «ми випрацюємо світобачення не для того аби розуміти самих себе й того, що нас оточує, а для того, аби знати як жити, як діяти по життю, і в цьому відношенні гуманітарні науки дають нам значно більше знань, аніж природничі» [там само, с. 5].

Продовжуючи аналіз історичних фактів щодо розвитку лекції, як форми публічного просвітництва, варто звернути увагу на збірник законів, розпоряджень, правил та інструкцій, що були розроблені Товариством «Знання» 1905 року видання. У підготовленому виданні «Публичныя лекції и народныя чтенія» за редакцією Г. Фальборка та В. Чарнолуського подано правила щодо впорядкування відповідної роботи на базі навчальних закладів Міністерства народного просвєщення. Заслугує на увагу пункт 4 означених правил, у якому чітко визначено категорію людей, які мають право проводити подібні заходи, а саме: «До участі у якості лекторів/читців допускаються в порядку зазначеному в ст. 2 лише особи педагогічного або навчально-адміністративного персоналу Міністерства народного просвєщення» [13, с. 24]. Така позиція, на нашу думку, пояснюється не лише умовою контролю змісту публічних лекцій і народних читань, а ще й певною підготовленістю лекторів щодо викладення тематичних знань певної галузі. Орієнтуючись на попередні проаналізовані матеріали, можемо припуститися думки, що елементи наукоємності можна було прослідкувати наскрізно через усі теми зазначених заходів.

Щодо змістової палітри публічних лекцій, то варто зазначити, що публічні лекції та народні читання охоплювали практично всі сфери життєдіяльності особистості. В «Отчетъ о дѣятельности Общества народныхъ чтеній», за період 1901 року, подано статистичні дані щодо відвідування слухачами відповідних відділів. Так, у зазначений термін, було проведено народні читання відділами, як-от: «1) Духовно-моральний відділ: 13 читань – 1290 відвідувачів; 2) Історичний відділ: 22 читання – 4655 відвідувачів; 3) Географічний відділ: 7 читань – 785 відвідувачів; 4) Суспільно-історичний відділ: 7 читань – 797 відвідувачів; 5) Літературний відділ: 22 читання – 3030 відвідувачів» [10, с. 20].

Розвиток науки та техніки, природничої, економічної, суспільної, гуманітарної сфери, окремих галузей виробництва на початку XX століття спонукав до широкого зацікавлення різних верств населення як ідеями утворення всесвіту, так і конкретними галузевими знаннями. Майстерність викладення знань, на основі такого симбіозу, спонукала до наукоємного пояснення багатьох явищ. Саме у цей період

розвитку світової науки з'являється низка робіт відомого українського вченого, філософа, природознавця, засновника геохімії, біогеохімії, радіогеології, автора вчення про біосферу, ноосферу, космізм, засновника Національної бібліотеки української держави в м. Києві, академіка Української академії наук – В. Вернадського. Коло наукових інтересів В. Вернадського вражає своєю міждисциплінарністю, а його наукові погляди, висновки, доведення, прогнози – своєю всеосяжністю та далекоглядністю. Науковий доробок академіка В. Вернадського донині є одним із наукоємних спадків, який ще не одному поколінню дослідників буде певним дороговказом на шляху особистісно-професійного розвитку. Його публічні виступи, промови, статті з низки наукових проблем, листування – є прикладом наукоємного мислення. Захоплюючись історією розвитку науки, як планетарного явища, В. Вернадський досить детально досліджував та аналізував світовий науковий доробок ще з часів еллінської культури, наголошуючи на тому, що «різка відмінність наукового руху XX столітті від руху, який створив еллінську науку, її наукову організацію, полягає: по-перше – в його темпі; по-друге – у площі наукового дослідження (охоплена вся планета), у глибині досліджуваних змін, в уявленнях про науково-доступну реальність, і насамкінець – у силі змін наукою планети та відкритті перспектив майбутнього» [1, с. 397]. Академік звертав увагу на важливість упорядкування наукового апарату (накопичення нових наукових фактів, які можна прирівняти до вибуху за його темпом), який створено в XIX та XX століттях, і який становить основу фактичного наукового знання. Одночасно В. Вернадський констатує певні проблеми щодо осмислення усього існуючого наукового апарату людиною. Автор наголошував на тому, що «*homo sapiens* – не є завершене створіння, і він не може бути володарем ідеального мисленнєвого апарату. У таких складних розуміннях реалій, які ми переживаємо, ми маємо справу не із кризою науки, як думають деякі, а з поступово-складним рухом покращення нашої основної, наукової методики» [там само, с. 399]. Саме на науковому обґрунтуванні всіх істин для будь-якої особистості наполягає вчений, наголошуючи на тому, що «науково-зроблені, логічно-правильні дії мають під собою силу лише тому, що наука має певну власну будову, низку наукових фактів та емпірично встановлених узагальнень, які за своєю сутністю не можуть бути реально заперечені. Ні філософія, ні релігія, ні здоровий глузд не можуть довести факти з такою достовірністю, як це робить наука» [там само, с. 415].

Аналізуючи весь зазначений контент наукових поглядів В. Вернадського, можемо припустити, що його погляди, праці, публічні виступи, відкриті лекції для науковців, студентства можуть слугувати прикладом для сучасної академічної науки не лише у форматі синтезу наук, але й у форматі наукоємного трактування законів існування людини у всесвіті.

Із плином розвитку системи світової вищої освіти змінювалися і підходи до університетських лекцій. Якась частина країн обрала для себе капіталістичних шлях розвитку (деякі країни Європи, Східної Азії, Велика Британія, США, Канада тощо) і почала динамічно формувати економічно

розвинене суспільство та відповідну систему цінностей, що сповідувалися у межах існуючих форм навчання. Якесь частина країн вирішила долучитися до соціалістичного табору (СРСР, у минулому союзні республіки, країни з правлячим комуністичним режимом тощо), і на певний історичний проміжок ввели ідеологічні комуністичні постулати навіть у змістове наповнення академічних лекцій. І в першому, і в другому варіантах університетська освіта, та її форми розвивалися за певними запитами суспільства, рівнем його потреб та орієнтацією на власне бачення майбутнього. Щодо України, то маємо звернути увагу на той факт, що у межах української університетської освіти радянського періоду студентам читали лекції з наукового атеїзму, історії КПРС (Комуністичної партії Радянського Союзу), політекономії, наукового комунізму, діалектичного, історичного матеріалізму та інші політико-орієнтовані дисципліни, намагаючись науково обґрунтувати перспективність розвитку соціалістичного шляху. Навіть мали місце лекції з наукової організації праці (НОП) у мистецьких закладах (театрах, музеях, кіноконцертних залах тощо), що взагалі виводило тогочасних лекторів на рівень «фундаторів естетичного розвитку особи радянської країни». У якості підтвердження спотворення принципу науковості лекції може слугувати цитата з практичного poradnika з методики викладання навчального матеріалу «Вузівська лекція» за авторством І. Штокмана. Обґрунтовуючи науковість лекції, автор зазначав, що «науковість лекції – це висвітлення боротьби вчених за домінування марксистсько-ленінських принципів у науці, критика необґрунтованості та реакційного характеру псевдонаукових ідеалістичних течій» [16, с. 43]. За таких вихідних позицій агітаційної наукоємності лекції особливої уваги потребує особистісно-професійна готовність лектора. Означене питання було дуже важливим аспектом професійної підготовки радянських лекторів. Так, І. Штокман у своїх рекомендаціях звертав увагу на мову лектора, наголошуючи на тому, що «...переконливість мови лектора повинна в першу чергу ґрунтуватися на доказовості» [там само, с. 44]. Надалі автор зазначає, що «лектору варто вказувати на точність отриманих результатів, окреслюючи межі знаходження рішення визначених завдань, відзначати не лише позитивні, а й негативні сторони прийнятої методики, визначати інші шляхи досягнення мети, чітко визначати сучасний рівень розвитку науки в обраному питанні» [там само, с. 45]. Лекція за подібних методичних рекомендацій, безумовно, втрачала свою чисту наукоємність і перетворювалася на «рупор політичного ладу».

Однак історія розставила всі крапки та довела переваги демократичних, відкритих суспільств, які, використовуючи здобутки світової науки, створили розвинені держави з високим рівнем освіти, економічного та соціального розвитку.

З отриманням незалежності українська вища освіта почала відновлювати втрачені європейські освітні орієнтири, які мали досить потужні прояви на початку ХХ століття. Українська наука потребувала вільного університетського середовища, у якому і студент, і викладач ставали б рівноправними суб'єктами освітнього процесу. Задля реалізації такої мети

варто було переглянути і місію університетської лекції, її змістове наповнення, методики викладання, і саме головне – її наукоємність. Тому дидактично виправданими є тлумачення, що подано у навчальних посібниках, підручниках, монографіях, та які стосуються обґрунтування теоретичних і практичних позицій організації освітнього процесу у системі вищої освіти незалежної України.

Варто звернути увагу на характеристику навчальної лекції, яку запропоновано у словнику «Професійна освіта» за редакцією С. Гончаренка, а саме: «лекція навчальна – форма навчального заняття, яке будується на основі інформаційно-монологічного методу й передбачає систематичний тривалий виклад педагогічного матеріалу, продуманого і підготовленого завчасно, із застосуванням способів і прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів» [12, с. 169].

У навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» за авторством М. Фіцули поняття «навчальна лекція» тлумачиться як «...логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочною та демонструванням дослідів» [15, с. 117]. Надалі, подаючи дидактичну характеристику лекції як форми навчання, автор наголошує на тому, що «лекції повинні відповідати вимогам, як-от: моральність змісту лекції і викладача; науковість, інформаційність, доказовість і аргументованість, емоційність викладу інформації; активізація мислення слухачів через запитання для роздумів; чітка структура і логіка розкриття інформації; методичне оброблення, тобто виведення головних думок і положень, висновків, повторення їх у різних формулюваннях; виклад доступною й зрозумілою мовою; використання аудіовізуальних дидактичних матеріалів тощо» [там само, с. 177].

Досліджуючи лекцію як функціональний елемент сучасної науково-педагогічної комунікації у контексті вимог, особливостей і перспектив, Г. Крохмальна акцентує увагу на тому, що «...викладач має прагнути втримати інтерес студента у різний спосіб, простіше – зацікавити за допомогою форми і контенту» [7, с. 132]. У подальших своїх висновках авторка зазначає, що «сучасна лекція повинна не тільки традиційно демонструвати навчальний матеріал, а й підтримувати логіку інтриги (навіть подиву!) від початку і до кінця заняття, давати інформацію, що буде корисною у майбутній професійній діяльності» [там само, с. 132].

Продовжуючи розвиток ідеї щодо зацікавлення студентів сучасною лекцією, абсолютно виправданою є характеристика функцій лекційного заняття, що наводить В. Лозова у своєму навчальному посібнику «Лекції з педагогіки вищої школи» [8]. Авторка зазначає, що лекція, окрім інформативної, ще передбачає: «...мотиваційну функцію (розвиток інтересу до науки, пізнавальних потреб, переконань у необхідності вивчати науки, в її теоретичній і практичній значущості); організаційно-орієнтаційну функцію (огляд джерел, орієнтація в джерелах, літературі, поради щодо організаційної роботи); порівняння й аналізу (наукових напрямів, методів, ідей, висновків тощо); професійно-виховну (виховання

професійного покликання, професійної етики, розвиток спеціальних здібностей); методологічну (зразки наукових методів дослідження, пояснення, аналіз наукових теорій, інтерпретації прогнозу і роз'яснення принципів наукового пошуку); оцінну і розвивальну (формування розумових умінь, почуттів, ставлення, оцінок)» [там само, с. 216].

Наведені тези якнайкраще підтверджують значущість наукоємного компонента у межах сучасної лекції та вкотре наголошують на доцільності та актуальності наукового розроблення означеної теми.

Поряд із визнаними позитивними аспектами лекції, як форми навчання, непоодинокими є думки щодо сумнівності її ефективності у системі вищої освіти. На таких аргументах наголошує колектив авторів посібника «Педагогіка вищої школи». Так, З. Курлянд наводить існуючі аргументи науковців проти лекції, а саме: «1) Лекція привчає до пасивного, некритичного сприйняття чужих думок. При цьому чим кращий лектор, тим більша вірогідність такого явища. 2) Відвідування лекцій привчає до школярства і відбиває потяг до самостійних занять. 3) Студенти неоднаково сприймають лекційний матеріал, деякі записують слова лектора механічно, не усвідомлюючи і не аналізуючи їх» [11, с. 127]. Попри існуючі негативні аргументи щодо функціональності лекції, авторка все ж таки переконливо стверджує, що «...досвід роботи вищої школи доводить, що усунення лекцій з вищої школи призводить до різкого зниження наукового рівня підготовки» [там само, с. 127]. Наведена позиція є досить вагомою для дослідження проблеми наукоємності сучасної лекції, тому у подальшому розгляді проблеми дотримуватимуться позиції необхідності означеної форми навчання у системі вищої освіти.

Сучасні реалії стану вищої освіти України вимагають від нас констатації не досить втішних фактів, а саме: тривалий період дистанційного навчання за причин поширення пандемії COVID-19, та початок повномасштабної війни росії проти України 2022 року суттєво вплинули на освітній процес. На жаль, видозмінилися звичні форми навчання (лекція, практичні, семінарські заняття тощо) і, відповідно, зазнав певних змін їх змістовий складни. Досліджуючи проблему ефективності лекції у сучасному закладі освіти в умовах змішаного навчання, В. Мізюк пропонує певне теоретичне узагальнення, у якому лекція «...є формою систематичного, послідовного і швидкого надання інформації з певної теми курсу, орієнтує в основному матеріалі й показує приклад наукового стилю подання інформації» [9, с. 138].

Сучасне українське освітнє середовище навчилося функціонувати у критичних умовах воєнного стану, щоденних обстрілів, руйнування освітніх закладів, але не втратило здатність розвиватися. Усе більше українська освіта має підтримки на європейському та світовому рівнях. Програми академічної мобільності як для студентів, так і для викладачів, дають можливість познайомитися, долучитися до навчання, викладання у європейських закладах вищої освіти. Якщо ми визнаємо позитивним досвід європейської вищої освіти, то ми маємо звернутися й до досвіду організації лекційних занять, як однієї із провідних форм навчання. Формуються

знакові наукові, технологічні, інвестиційні пропозиції для розвитку вищої освіти в Україні та опанування викладачами інноваційними підходами щодо організації навчання майбутніх фахівців. У контексті означених тез абсолютно виправдано є розвиток ідеї інноваційного потенціалу викладача – особистості, що організовує та реалізує всі відомі форми навчання. З цього приводу цінною для нашого дослідження є позиція авторів монографії «Якість вищої освіти: організація навчання та вимірювання знань» [6]. Дослідники наголошують на тому, що «наявність інноваційного потенціалу викладача визначають наступні чинники: творча здатність генерувати нові ідеї; високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів; відкритість особистості викладача новому і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на толерантності особистості, гнучкості та широті мислення» [там само, с. 144]. Можемо передбачити, що за такого підходу до професійної готовності викладача закладу вищої освіти проблема наукоємності лекційного заняття вирішується автоматично. Проте, й на цьому етапі позитивного розвитку освітніх форм, з'явилася певна спокуса у вигляді штучного інтелекту (ШІ). На початку нашого дослідження ми звернули увагу на сучасні інтерпретації викладача та його місію (тьютора, фасилітатора та ін.) у системі вищої освіти. У колективній монографії «Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні» за загальною редакцією А. Шевченка наголошується на тому, що «стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні передбачає розвиток основних напрямів ШІ як самостійних наукових напрямів: нечіткі множини та нечітка логіка, штучні нейронні мережі, гібридні нейро-нечіткі та нечітко нейронні мережі, біоінспіровані метаевристичні алгоритми оптимізації (еволюційні та мультиагентні алгоритми, алгоритми, що імітують фізичні та інші процеси), біоінформатика, машинне навчання і под.» [14, с. 72]. Цілком зрозумілою є позиція технічної підтримки різних наукових галузей і грамотне використання означеного технологічного доробку у якості автоматизованої системи оброблення, генерації та формування інформації. Однак жодного натяку щодо заміни особистості на штучний інтелект у сфері навчання нами не було знайдено.

Що ж до освітньої сфери, то тут треба все ж таки визначитися з місією та функціональністю викладача/лектора. Авторство викладача/лектора у вибудові лекційного матеріалу, наукові факти, логічні зв'язки, переходи на приклади з практики – усе це не під силу штучному інтелекту. Навіть із його швидкістю моделювання тексту, зображень, представлення алгоритмів вирішення різного роду завдань – це все одно технологічно-доцільна інтерпретація рішень, конфігурація варіантів, що ґрунтується на закладених людиною параметрів. Викладачу/лектору властива ж миттєва зміна вектору репрезентації знань, її наукова забарвленість, темпоритм мови та взаємодії, артистизм подання матеріалу та емоційна окраса знань. Наукоємні факти в інтерпретації викладача мають емоційне забарвлення, що у межах лекційного заняття для студентів/слухачів може спонукати мислення до рівня наукового інсайту. Так, сучасний викладач повинен бути

обізнаний у інноваційних методиках навчання, він повинен сміливо та без запинки вміти використовувати у межах своєї професійної діяльності всі технологічні можливості інформаційного середовища. Але генерація наукових знань, їхня компоновка (вибудова), режисура навчальної/публічної лекції, майстерність її репрезентації – це все залишається у межах авторської педагогічної дії. А відтак і досліджувана нами наукоємність має теж авторську природу.

Донині ми говоримо про особистості великих учених, до яких приїжджали слухачі за сотні, тисячі кілометрів, аби почути з перших уст ту чаруючу констатацію наукових фактів, життєвих прикладів, теоретичних висновків, практичних порад, і з гордістю на довгі роки констатувати факт долучення до справжньої наукоємної лекції. Однак такі факти все більше стають рідкістю. У своїй книзі «Наука для душі. Нотатки раціоналіста» Річард Докінз, обґрунтовуючи проблему науки та розумності, зазначає: «XX століття могло бути золотою добою: це час Ейнштейна, Гокінга та відносності; Сенгера і молекулярної теорії; Тюрінга, фон Наймана і комп'ютера; Вінера, Шеннона і кібернетики; тектонічних плит і радіоактивного датування порід; закону червоного зміщення Габбла і телескопа «Габбл»; Флемінга, Флорі та пеніциліну; Висадки на Місяць; і – не ховаймо голову в пісок – водневої бомби» [2, с. 75]. Констатуючи такий колосальний науковий доробок світових учених, автор все одно скептично зазначає, що «наука викликає більше ворожості, ніж будь-коли, подекуди без належних причин, часто – від людей, що нічого про неї не знають і прикриваються ворожістю, щоб і не дізнатися» [там само, с. 76]. Наука має всі шанси стати культурним надбанням людства, але й для цього потрібно

вміти робити її здобутки частиною буденного життя будь-якої людини.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зазначити, що актуалізація проблеми наукоємності сучасної лекції спонукала нас до переосмислення її функціональності та шляхів реалізації у системі сучасної вищої освіти. Здійснений ретроспективний аналіз підходів щодо наявності наукоємного компоненту у лекційних заняттях підтвердив наше припущення щодо актуальності означеної проблеми на різних етапах розвитку системи вищої освіти. Відтак, розглядаючи наукоємність сучасної лекції у якості певного індикатора означеної форми навчання, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що для дієвості означеної індикативності особливу значущість має майстерність інтерпретації наукоємних знань. Присутність у межах лекційних заняттях наукових знань, фактів, результатів досліджень із певного фаху, які не озвучені та не інтерпретовані викладачем/лектором не може претендувати на наукоємність, бо є лише навчальним матеріалом, що без пояснень, коментарів, тлумачень викладача може залишитися поза увагою студентів. Тому наукоємність сучасної лекції – це основні знанняві акценти, які повинен уміло й майстерно розставити викладач/лектор задля всебічного осмислення та засвоєння навчального матеріалу студентом/слухачем.

Перспективи подальших розвідок і досліджень пов'язуємо з розробленням показників наукоємності сучасної лекції, що може суттєво наблизити до вирішення проблеми академічної доброчесності викладачів вищої освіти та підходів щодо використання штучного інтелекту в авторських творах.

Список використаних джерел

- Вернадський В. І. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського / НАН України; Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського; Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. М. Доброва. Київ: ФЕНІКС, 2012. Т. 8: Праці з історії, філософії та організації науки. 655 с.
- Докінз Річард. Наука для душі. Нотатки раціоналіста / пер. з англ. Д. Прокопик. Київ: Наш формат, 2019. 384 с.
- Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- Иванова С. Ф. Лекторское мастерство: лекции для лекторов. Москва: Знание, 1983. 111 с.
- Кареев Н. Беседы о выработке миросозерцания: продолжение «Писем к учащейся молодежи о самообразовании» с крат. указ. самообразоват. чтения. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1895. 179 с.
- Кисельова О. І., Коломієць Л. В., Шевцов А. Г. Якість вищої освіти: організація навчання та вимірювання знань: монографія. Одеса: Бондаренко М. О., 2017. 244 с.
- Крохмальна Г. Лекція як функціональний елемент сучасної науково-педагогічної комунікації (вимоги, особливості і перспективи). *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2018. Вип. 33. С 126–134.
- Лекції з педагогіки вищої школи: навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Лозової. Харків: ОВС, 2006. 496 с.
- Мізіук В. А. Лекція у сучасному закладі освіти в умовах змішаного навчання. *Педагогічні науки*. 2020. Вип. 90. С. 135–141.
- Отчёт о деятельности Общества народных чтений за 1901 год / сост. П. Д. Смирнов. Владикавказ: Типолиторг В. П. Просвирина, 1902. 51 с.
- Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 495 с.
- Професійна освіта: словник: навч. посіб. / [уклад.: С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, О. С. Дубинчук, Н. О. Талалуєва, А. О. Молчанова, Л. Б. Лук'янова; за ред. Н. Г. Ничкало]. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.
- Публичные лекции и народные чтения: систематический свод законов, распоряжений, правил, инструкций, уставов, справ. сведений и пр. / сост.: Г. Фальборк, В. Чарнолуцкий. Санкт-Петербург: Изд. Т-ва «Знание». Типолиторг. Б. М. Вольфа. 1905. 40 с.
- Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія / [за заг. ред. А. І. Шевченка]. Київ: ІПШ, 2023. 305 с.
- Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.
- Штокман И. Г. Вузовская лекция: практ. советы по методике преподавания учеб. материала. Киев: Вища школа, 1981. 151 с.

References

- Vernadskyi, V. I. (2012). *Vybrani naukovyi pratsi akademika V. I. Vernadskoho [Selected scientific works of Academician V. I. Vernadskyi]*. NAN Ukrainy; Komis. z nauk. spadshchyny akad. V. I. Vernadskoho; Tsentr doslidzh. nauk.-tekhn. potentsialu ta istorii nauky im. M. Dobrova (Vol. 8: Pratsi z istorii, filosofii ta orhanizatsii nauky). Kyiv: FENIKS [in Ukrainian].
- Dokin, Richard, Prokopyk, D. (Transl.). (2019). *Nauka dlia dushi. Notatky ratsionalista [Science for the Soul: Notes of a Rationalist]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Ivanova, S. F. (1983). *Lektorskoe masterstvo [Lecturing skills]: lektsii dlja lektorov*. Moskva: Znanie [in Russian].
- Kareev, N. (1895). *Besedy o vyrobotte mirosozercaniia [Conversations on the development of a worldview]: prodolzhenie «Pisem k uchashhejsja molodezhi o samoobrazovanii» s krat. ukaz. samoobrazovat. chtenija*. Sankt-Peterburg: Tip. M. M. Stasjulevicha [in Russian].

6. Kyselova, O. I., Kolomiets, L. V., & Shevtsov, A. H. (2017). *Yakist vyshchoi osvity: orhanizatsiia navchannia ta vymiruvannia znan [Quality of higher education: organization of learning and measurement of knowledge]: monohrafiia*. Odesa: Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
7. Krokhmalna, H. (2018). Lektsiia yak funktsionalnyi element suchasnoi naukovo-pedahohichnoi komunikatsii (vymohy, osoblyvosti i perspektyvy) [Lecture as a functional element of modern scientific and pedagogical communication (requirements, features and prospects)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna [Bulletin of Lviv University. Pedagogical Series]*, 33, 126-134 [in Ukrainian].
8. Lozova, V. I. (Ed.). (2006). *Lektsii z pedahohiky vyshchoi shkoly [Lectures on higher education pedagogy]: navch. posib*. Kharkiv: OVS [in Ukrainian].
9. Miziuk, V. A. (2020). Lektsiia u suchasnomu zakladi osvity v umovakh zmishanoho navchannia [Lecture in a modern educational institution in a blended learning environment]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 90, 135-141 [in Ukrainian].
10. Smirnov, P. D. (Comp.). (1902). *Otchet o dejatel'nosti Obshhestva narodnyh chtenij za 1901 god [The report on the activities of the People's Association was read for 1901]*. Vladikavkaz: Tipolitorg V. P. Prosvirina [in Russian].
11. Kurliand, Z. N. (Ed.). (2007). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Higher education pedagogy]: navch. posib*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
12. Nychkalo, N. H. (Ed.). (2000). *Profesiina osvita [Professional education]: slovnyk: navch. posib*. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian].
13. Fal'bork, G., & Charnoluskij, V. (Comps.). (1905). *Publichnye lektsii i narodnye chtenija [Public lectures and public readings]: sistematcheskij svod zakonov, rasporyazhenij, pravil, instrukcij, ustavov, sprav. svedenij i pr*. Sankt-Peterburg: Izd. T-va «Znanie». Tipolitorg. B. M. Vol'fa [in Russian].
14. Shevchenko, A. I. (Ed.). (2023). *Stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [Strategy for the development of artificial intelligence in Ukraine]: monohrafiia*. Kyiv: IPSH [in Ukrainian].
15. Fitsula, M. M. (2006). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Higher education pedagogy]: navch. posib*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
16. Shtokman, I. G. (1981). *Vuzovskaja lekcija [University lecture]: prakt. sovety po metodike prepodavanija ucheb. materiala*. Kiev: Vishha shkola [in Russian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 03.08.2025